

ΠΕΡΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

www.aboutlibraries.gr

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ &
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

ΚΗΠΟΣ ΦΙΛΟΒΙΒΛΩΝ

Τα μέλη του «Κήπου Φιλοβίβλων»
και το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης
& Ηλεκτρονικού Περιεχομένου
ευχαριστούν την ΕΣΗΕΑ
και ιδίως το Μορφωτικό Ίδρυμα
για την ευγενή παραχώρηση
του εκθεσιακού χώρου της Βιβλιοθήκης
«Δημήτρης Ι. Πουρνάρας».

Για τον Κατάλογο της έκθεσης «Περί Βιβλιοθηκών» συνεργάστηκαν:

Έφη Ζέρβα, σχεδιασμός εντύπου και επεξεργασία εικόνων

Ελένη Μαυροειδή, στοιχειοθεσία και σελιδοποίηση

Μ. Σπύρου & ΣΙΑ Εκτυπώσεις Α.Ε., ηλεκτρονικό μοντάζ και εκτύπωση

Παντελής Τσιαδής και Υιοί Ο.Ε., βιβλιοδεσία

ΠΕΡΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

www.aboutlibraries.gr

Μια ψηφιακή εγκυκλοπαίδεια
για τον κόσμο των βιβλιοθηκών
από την αρχαιότητα έως σήμερα

Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία «Κήπος Φιλοβίβλων»

Διοικητικό Συμβούλιο

Κώστας Γαρίτσης
Σοφία Καμπάνη-Χηνιάδου
Ελένη Κονδύλη
Δημήτρης Σεβαστάκης
Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης
Κ.Σπ. Στάικος
Νίκη Τσιρώνη

Επίτιμοι Εταίροι

Προκόπιος Παυλόπουλος
τέως Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας
Άννα Διαμαντοπούλου
Πρόεδρος του «Δικτύου»,
Πρόεδρος της Επιτροπής της ΕΕ για το μέλλον του κοινωνικού κράτους,
πρώην Επίτροπος ΕΕ, πρώην υπουργός

Σύμβουλοι

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ
Θεοδόσης Τάσιος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η έκθεση στη Βιβλιοθήκη της ΕΣΗΕΑ έχει ως αφορμή την ανάδειξη του ιστότοπου «Περί Βιβλιοθηκών» και την επίσημη παρουσίαση της αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας «Κήπος Φιλοβίβλων». Σκοπός είναι να γίνει αντιληπτή, τόσο στο ευρύτερο κοινό όσο και στους ειδικούς, η μέθοδος που ακολουθείται για τον εμπλουτισμό της ψηφιακής αυτής εγκυκλοπαίδειας. Έτσι, παρουσιάζονται σε δεκαέξι διακριτές ενότητες χαρακτηριστικά που απεικονίζουν βιβλιοθήκες από την εποχή της ιταλικής Αναγέννησης και του Διαφωτισμού, αλλά και Έλληνες και Ευρωπαίους στοχαστές στον χώρο της βιβλιοθήκης τους ή συντροφιά με τα βιβλία τους.

Ο δίγλωσσος κατάλογος της έκθεσης (ελληνικά-αγγλικά) θα διατίθεται σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή και θα κοινοποιηθεί σε κάθε είδους βιβλιοθήκη

ανά την Ελλάδα —κοσμική και εκκλησιαστική—, αλλά και σε κράτη της Δύσης και της Ανατολής· από τον αραβικό και τον κινεζικό κόσμο έως την αμερικανική ήπειρο.

Η έκθεση αυτή εκφράζει την αδιάλειπτη και αγαστή συνεργασία της ομάδας που στελεχώνει τον «Κήπο Φιλοβίβλων» με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ). Απώτερος σκοπός είναι η διαμόρφωση ενός πολύγλωσσου δικτύου με υλικό που θα αναδεικνύει την εξέλιξη του θεσμού της βιβλιοθήκης από τους αρχαιότερους χρόνους έως σήμερα. Παράλληλα, ο ηλεκτρονικός Κατάλογος φιλοδοξεί να αποτελέσει κήρυκα σε βιβλιοθήκες με διεθνή χαρακτήρα, να προκαλέσει εικαστικά ερεθίσματα και να προωθήσει ευρύτερη διαδικτυακή συζήτηση πάνω σε θέματα γνώσης.

ΕΥΗ ΣΑΧΙΝΗ
Κ. ΣΠ. ΣΤΑΪΚΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τεκμήρια γραφής, «βιβλίων», βιβλιοθηκών και αρχειοφυλακίων
τα προχριστιανικά χρόνια στα Ανατολικά Βασίλεια,
στην Κρήτη και την Κύπρο 9

Βιβλιογραφία 36

«Κήπος Φιλοβίβλων» 42

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Αίθουσα Α

Λόγιοι της Αναγέννησης με σημαντικές βιβλιοθήκες 44

Έλληνες λόγιοι της Αναγέννησης με σημαντικές βιβλιοθήκες. 50

Βυζαντινοί λόγιοι που συνέβαλαν στη διάδοση των ελληνικών
γραμμάτων κατά την Αναγέννηση 54

Οι πρωτεργάτες της *Bibliographie hellénique*, 1841–1903 56

Γύρω από τον Κομφούκιο 58

Γάλλοι στοχαστές στις βιβλιοθήκες τους. 60

Από τον Ευγένιο Βούλγαρη στον Κωνσταντίνο Δημαρά 62

Αίθουσα Β

Ιστορικές βιβλιοθήκες της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού 66

Η ιστορική βιβλιοθήκη της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου
στην Πάτμο 76

Τεκμήρια γραφής, «βιβλίων», βιβλιοθηκών και αρχειοφυλακίων τα προχριστιανικά χρόνια στα Ανατολικά Βασίλεια, στην Κρήτη και την Κύπρο

Κ.ΣΠ. ΣΤΑΪΚΟΣ

1. Ρυτοφόρος. Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία της πομπής.
Ανάκτορο της Κνωσού. ΥΜ Π.
Σχεδιαστική απεικόνιση από τον Μ. Cameron (Evely 1999, 193).

2. Γραφέας, π. 2090 π.Χ. διορίτης, 44×21,5 εκ.

Αρχαιολογικά τεκμήρια για τον κόσμο του «βιβλίου» στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, στην Κρήτη, στην Κύπρο και σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου μας παραδόθηκαν ήδη πριν από το 3000 π.Χ. Αντιπροσωπεύουν τα έργα και τις ημέρες ανθρώπων των γραμμάτων και των τεχνών αλλά και της κοινωνικής ζωής στα βασίλεια των Σουμερίων, των Ασσυρίων και των Ακκάδων, των Αιγυπτίων, των Μινωιτών και των Μυκηναίων, στην Κρήτη και γύρω από τις Μυκήνες, αλλά και τη νήσο Κύπρο.

Δείγματα χαρακτηριστικά αυτής της πνευματικής παράδοσης γύρω από τη φύση που μας περιβάλλει, την κοινωνία και την πολιτική και διοικητική οργάνωση που διαμορφώθηκε σε κάθε βασίλειο, είναι τα γραπτά σε πινακίδες από άργιλο χαραγμένες σε σφηνοειδή γραφή και παπύρινα φύλλα που χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά από τους Αιγυπτίους. Επίσης, εικόνα της γραφής στον αιγυπτιακό κόσμο αντλούμε από κοσμικά και ταφικά μνημεία, στα οποία σχεδιάστηκαν ή χαράχθηκαν επιτοίχιες συνθέσεις με παραστάσεις και σύμβολα γραφής σε συνάρτηση με σημαίνοντα πολιτικά πρόσωπα της εποχής ή του θεϊκού πανθέου.

Για τον πολιτισμό των Σουμερίων, λόγου χάρη, διαθέτουμε αναπαραστάσεις του διάσημου αρχιτέκτονα Gudea, γλυπτών σε πέτρα κυρίως, σε διάφορες στάσεις, που εντοπίστηκαν σε ναούς οι οποίοι σχεδιάστηκαν ή αποκαταστάθηκαν με τη δική του επιμέλεια και χρονολογούνται την τελευταία εκατονταετία του 3000 π.Χ. Τα γλυπτά αυτά ξεχωρίζουν από τα αρχιτεκτονικά σχέδια και τα όργανα γραφής ή άλλα, που κοσμούν το κάτω τμήμα του ενδύματός του.

3. Πινακίδα που περιέχει μαθηματικό κείμενο
σε σφηνοειδή γραφή, π. 2350–2250 π.Χ.,
πηλός, 5,9×6,3 εκ.

4. Πινακίδα με λεξικογραφικό κατάλογο λέξεων
της γλώσσας των Σουμερίων, π. 2350–2250 π.Χ.,
πηλός, 8,3×8 εκ.

Πολλές και σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή των Σουμερίων, και όχι μόνο, αντλούμε από δεκάδες χιλιάδες πινακίδες από άργιλο ψημένο, με το σφηνοειδές σύστημα γραφής του κάθε λαού και της κάθε εποχής. Το περιεχόμενό τους ποικίλλει, από αλληλογραφία και διατάγματα έως καταστάσεις αγαθών και τεκμήρια της ενασχόλησής τους με επιστήμες, όπως μαθηματικά και αστρολογία, αλλά και νομοθετικές διατάξεις.

Ενδεικτικό της συστηματικής ενασχόλησης των ανατολικών πολιτισμών με τα μαθηματικά είναι και το αρχαιότερο επώνυμο

5. Ο πάπυρος Rhind.

εύρημα που ανακαλύφθηκε στις Θήβες της Αιγύπτου, στις όχθες του Νείλου, ο αποκαλούμενος πάπυρος Ριντ, που χρονολογείται γύρω στο 1650 π.Χ. Πρόκειται για σπάραγμα παπύρι-

6. Άγαλμα του Χενάτ, περίοδος της «περσικής δυναστείας», Φλωρεντία, Museo Archeologico Nazionale di Firenze.

νου ρόλου με μαθηματικές πράξεις και γεωμετρικά σύμβολα, σε ιερογλυφική γραφή, τα οποία υπογράφει κάποιος ονόματι Αημès — το αρχαιότερο άτομο που απασχολήθηκε με τη μαθηματική επιστήμη.

Από την περίοδο του τελευταίου φαραώ, Νεκτανεβώ Β΄ (360–342 π.Χ.), οπότε η Αίγυπτος γίνεται τμήμα της περσικής αυτοκρατορίας, χρονολογείται το άγαλμα του Χενάτ, που φέρει

7. Ο Μεντουχοτέπ Β΄ με το λευκό στέμμα της Άνω Αιγύπτου, όπως απεικονίζεται σε ανάγλυφη παράσταση.

στον χιτώνα του διάφορα εγχάρακτα σχήματα σε ιερατική γραφή (εικ. 6).

Από την περίοδο του Μέσου Βασιλείου (π. 2134–π. 1650 π.Χ.), οπότε έδρα της διοίκησης είναι οι Θήβες και η Αίγυπτος γνωρίζει την κλασική της εποχή στα γράμματα και στις τέχνες,

διασώζεται μία τοιχογραφία που παριστάνει τον φαραώ Με-ντουχότεπ Β΄, με το λευκό στέμμα της Άνω Αιγύπτου, περιβαλλόμενο με πλούσιες συνθέσεις ιερογλυφικών συμπλεγμάτων, που φιλοτεχνήθηκαν στο ταφικό μνημείο του (εικ. 7).

Κατά την εποχή που ο Ασσουρμπανιπάλ (Σαρδανάπαλος) δημιούργησε με έδρα τη Βαβυλώνα την ασσυριακή αυτοκρατορία του, το 331 π.Χ., θησαύρισε στο αρχαιοφυλάκιό του περίπου 25.000 πινακίδες σε σφηνοειδή γραφή, με σκοπό να αντιπροσωπεύουν το σύνολο, σχεδόν, της γραπτής παράδοσης των λαών της αυτοκρατορίας του. Οι πινακίδες αυτές περιείχαν λογοτεχνικό υλικό, δείγματα της διακυβέρνησής του —επιστο-

*Απόκτησα τους κρυμμένους θησαυρούς
όλης της γνώσης των γραφιάδων ...
έλυσα τα επίπονα προβλήματα
της διαίρεσης και του πολλαπλασιασμού
που δεν ήταν καταγραμμένα με σαφήνεια.
Έχω διαβάσει την καλλιτεχνική γραφή
των Σουμερίων και τη σκοτεινή
των Ακκάδων και έχω αποκρυπτογραφήσει
τις επιγραφές που χαραχτήκαν στις πέτρες
μια εποχή πριν από τον κατακλυσμό.*

ΑΣΣΟΥΡΜΠΑΝΙΠΑΛ

8. Ο Ασσουρμπανιπάλ, σχέδιο του H. Faucher-Gudin.
Από ανάγλυφο που φυλάσσεται στο Βρετανικό Μουσείο.

9. Πινακίδα με λογοτεχνικό περιεχόμενο και ένδειξη, που προσδιορίζει ότι
το αντίγραφο συντάχθηκε για τη βιβλιοθήκη του Ασσουρμπανιπάλ στη Νινευή.

λές, νόμοι και διατάγματα— αλλά και εκθέσεις κοινωνικού χαρακτήρα.

Από τη Μινωϊκή και Μυκηναϊκή εποχή και γύρω στα τέλη του 3000 π.Χ., εκτός από τα φημισμένα ανακτορικά συγκροτήματα σε πόλεις της Κρήτης, όπως στην Κνωσό, και τα ταφικά μνημεία στις Μυκήνες, διασώθηκαν και πολυάριθμες πινακίδες. Οι πινακίδες αυτές, γραμμένες σε άψητο πηλό, στη Γραμ-

10. Ο δίσκος της Φαιστού

μική γραφή Α και Β, έχουν σχεδόν αποκλειστικά αρχειακό περιεχόμενο, όπως διοικητικές πράξεις και αναφορές σχετικές με τη διακίνηση των αγαθών.

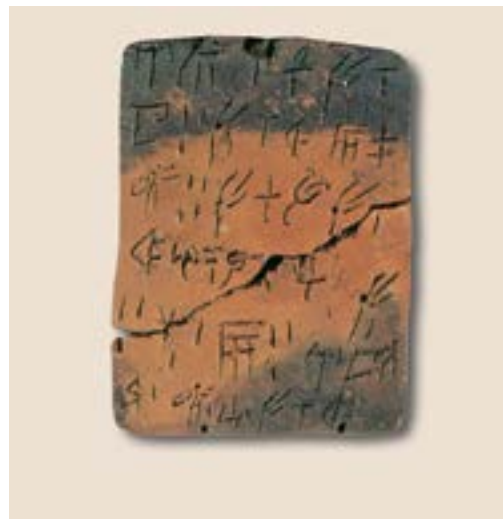

11. Αναπαράσταση αρχειακής βιβλιοθήκης στα ανάκτορα της Κνωσού, με πινακίδες, δίπτυχα και παπύρινα έγγραφα ταξινομημένα σε ξύλινα κιβώτια, πίθους και πανέρια. Σχέδιο Κ.Σπ. Στάικος (διά χειρός Σταυρούλας Λάζαρη).

Η ιδιαιτερότητα των πινακίδων αυτών, σε σχέση με εκείνες των βασιλείων της Ανατολής που προαναφέραμε, είναι ότι μετά τη χάραξή τους δεν στερεοποιήθηκαν σε θερμαντικές εστίες.

Μοναδικό δείγμα αινιγματικής γραφής αποτελεί ο Δίσκος της Φαιστού, που δεν έχει ακόμη πειστικά αποκρυπτογραφηθεί και χρονολογείται κατά προσέγγιση γύρω στα 1700–1450 π.Χ. (εικ. 10). Σημαντικό στοιχείο είναι ότι τα εικονιστικά σύμβολα που εγγράφηκαν είναι σφραγίδες οι οποίες αποτυπώθηκαν και στις δύο όψεις από τον γραφέα, με κυκλική χάραξη, σπειροειδή, από την περιφέρεια προς το κέντρο: έτσι τα σύμβολα του Δίσκου πρέπει να διαβαστούν βουτροφιδόν.

Σε μια προσπάθεια να συλλάβω την εικόνα που ενδεχομένως να είχε ένα αρχειοφυλάκιο στο ανάκτορο της Κνωσού ή αλλού, σχεδίασα μία κατασκευή για την τοποθέτηση πήλινων πινακίδων, δέλτων, αλλά και παπύρινων ρόλων με σίλλυβους. Το υλικό αυτό ήταν ταξινομημένο σε κιβώτια, πανέρια ή και πιθάρια, ενώ στους παπύρινους ρόλους —που δεν βρέθηκαν μετά τις καταστροφές από τη λάβα— είχε προστεθεί νήμα στην άκρη του οποίου υπήρχε εγχάρακτο σφαιρίδιο, δηλωτικό του περιεχομένου του. Η άποψη αυτή έγινε αποδεκτή από τον φίλο μου και περιώνυμο αρχαιολόγο από την Κρήτη Γιάννη Σακελλαράκη.

12. Πινακίδα από τις Αρχάνες (π. 1700 π.Χ.) σε Γραμμική γραφή Α, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου.

13. Πινακίδα από τα Χανιά (π. 1450 π.Χ.), σε Γραμμική γραφή Α, με καταγραφή ποσοτήτων οίνου.

14. Το γυμνάσιο της Σαλαμίνας.
Ελληνορωμαϊκοί χρόνοι.

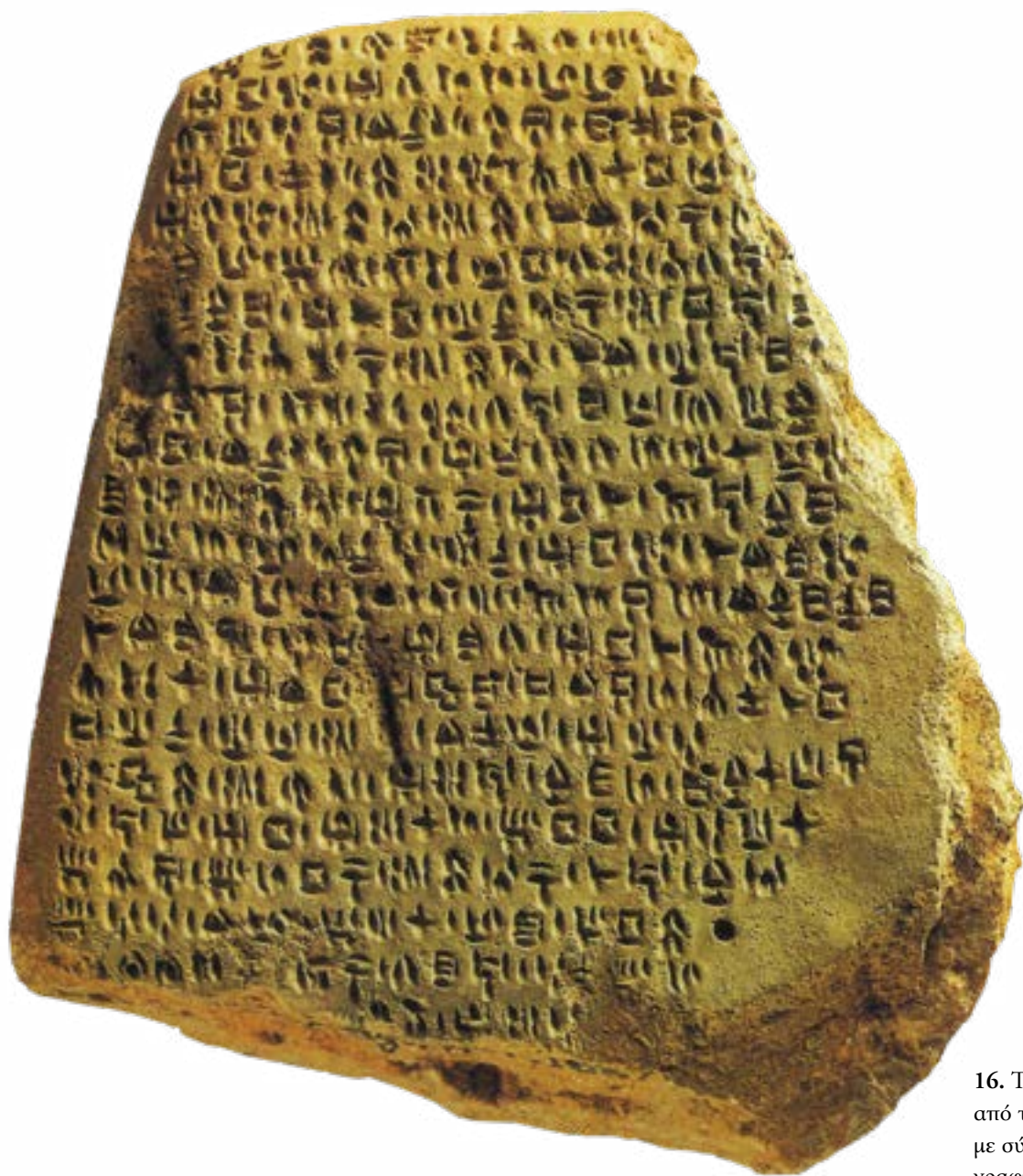
Η ιστορία της γραφής στην Κύπρο εξακολουθεί να παραμένει μεγάλο μυστήριο με πλήθος αναπάντητα ερωτήματα, παρά το γεγονός ότι έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης για περισσότερο από μια εκατονταετία. Κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου επικρατούν δύο κατηγορίες γραφών, η γραμμική και η σφηνοειδής. Στην περίπτωση της Κύπρου, ωστόσο, φαίνεται ότι η γραφή έχει υβριδικό χαρακτήρα, καθώς συνδυάζει στοιχεία και των

δύο προαναφερθέντων συστημάτων. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν έχει ακόμα καταστεί δυνατή η αποκρυπτογράφηση του συγκεκριμένου τύπου γραφής, δυσχεραίνει την εξακρίβωση της προέλευσής του.

Η έντονη και συστηματική ανασκαφική δραστηριότητα στο νησί τις τελευταίες δεκαετίες εμπλούτισε με τα νέα ευρήματα τις γνώσεις μας για τις αρχαιότερες γραφές. Το πρωιμότερο δείγμα γραφής είναι μια αποσπασματικά σωζόμενη οπτή πινα-

15. Λεπτομέρεια από την ψηφιδωτή σύνθεση στην «Οικία του Αιώνα», στην Πάφο. (Φωτ. Αρχείο Κυπριακού Μουσείου).

16. Τμήμα πήλινης πινακίδας
από την Έγκωμη,
με σύμβολα κυπρομινωικής
γραφής.
13ος αι. π.Χ.

κίδα από την Έγκωμη (πινακίδα 1885), που χρονολογείται περί το 1500 π.Χ. Η γραφή της πινακίδας έχει αντιστοιχίες με τη Γραμμική γραφή Α της Μινωικής Κρήτης, γι' αυτό τον λόγο ο Arthur Evans την ονόμασε «Κυπρομινωική». Η ονομασία αυτή επικράτησε παρά τις όποιες αντιρρήσεις που έχουν κατά καιρούς εκφραστεί από τους διάφορους μελετητές. Ο όρος «Κυπρομινωική» γραφή αναφέρεται σε όλα τα συστήματα γραφής που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι το τέλος της Εποχής του Χαλκού στο νησί. Τα συστήματα αυτά έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, αλλά παράλληλα διαφέρουν και ως προς τη μορφή και ως προς τη χρονική διάρκεια και τον γεωγραφικό χώρο χρήσης τους. Η πλέον αποδεκτή σήμερα κατηγοριοποίηση των γραφών της προϊστορικής Κύπρου προτείνει την ύπαρξη τριών βασικών συστημάτων: Κυπρομινωική Ι (ΚΜ1), Κυπρομινωική ΙΙ (ΚΜ2), Κυπρομινωική ΙΙΙ (ΚΜ3).

Η Κυπρομινωική Ι χρησιμοποιήθηκε από τον 14ο έως τον 11ο αιώνα π.Χ. —με έμφαση στον 12ο αιώνα π.Χ.— απαντά σε διάφορες περιοχές του νησιού. Ωστόσο, τα πρώτα δείγματα γραφής στην Κύπρο χρονολογούνται στο τέλος του 16ου και στις αρχές του 15ου αιώνα π.Χ. Εκτός από την πινακίδα 1885 από την Έγκωμη, σύμβολα γραφής έχουν εντοπιστεί σε σφραγιστικό κύλινδρο από την Έγκωμη και σε λαβή πήλινου αγγείου από τα Κατύδατα. Τα δείγματα αυτά ανήκουν σε μια πρώτη αρχαιότερη της ΚΜ 1 φάση ανάπτυξης της γραφής στο νησί. Από τα σύμβολα αυτά, μόνο 15 ενσωματώνονται στην ΚΜ 1. Τα υπόλοιπα δεν χρησιμοποιούνται σε κανένα από τα γραφικά συστήματα της προϊστορικής Κύπρου.

17. Πήλινη πινακίδα από την Έγκωμη, με εγχάρακτα σύμβολα της κυπρομινωικής γραφής. Χρονολογείται γύρω στο 1500 π.Χ.

Στον ελληνικό κόσμο το παπύρινο βιβλίο χρησιμοποιήθηκε ως εκπαιδευτικό εργαλείο από τις αρχές του 5ου αι. και συστηματικά στην Αθήνα γύρω στο 450 π.Χ. Το περιεχόμενό του, θεατρικό, λογοτεχνικό, φιλοσοφικό και ποικίλης ύλης, επέβαλαν οι λεγόμενοι σοφιστές. Δηλαδή οι άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, που κατέκλυσαν την Αθήνα από όλες τις ελληνόφωνες πόλεις της Ανατολής και της Δύσης, με πρώτο τον Αναξαγόρα από τις Κλαζομενές.

Μολονότι δεν διασώθηκε πρωτότυπο υλικό από την εποχή αυτή, αλλά μόνον αντίγραφα κάθε μορφής ποιητικού ή ιστορικού ύφους, εικόνες με δασκάλους και μαθητές αποτυπώθηκαν σε κύλικες και αγγεία, όπως η αγγειογραφία του Δούριδος, 5ος π.Χ. αι.

Στον τομέα των βιβλιοθηκών, οι αρχαιολογικές ανασκαφές στον χώρο της Εκαδημείας έχουν επιτρέψει να ανασυστήσουμε την εικόνα που είχε η ακαδημαϊκή πανεπιστημιακή σχολή του Πλάτωνα και, αργότερα, το Λύκειο του Αριστοτέλη. Από τότε μάλιστα διαμορφώνεται ένα τυπικό της σχεδίασης των ακαδημικών σχολών, που ανιχνεύεται έως τα χρόνια της Σχολής της Περγάμου, επί βασιλείας του Άτταλου Α' (241–197 π.Χ.).

18. Ο Σωκράτης, ενεπίγραφη ερμαϊκή στήλη. Εθνικό Μουσείο Νεαπόλεως.

19–20. Αναπαράσταση σκηνών από την εκπαιδευτική διαδικασία, με τους δασκάλους μπροστά στους μαθητές τους να κρατάνε δίπτυχο ή παπύρινο βιβλίο, ενώ άλλοι παίζουν μουσικά όργανα. Αγγειογραφία του Δούριδος σε κύλικα του 5ου αιώνα π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Βερολίνου.

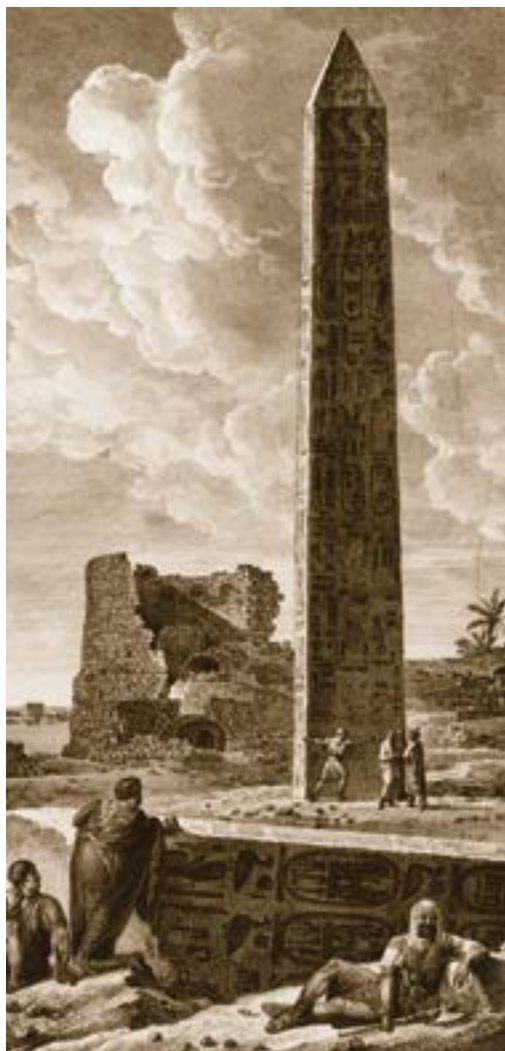

21. Χαρακτικό. Φανταστική αναπαράσταση των κήπων της Ακαδημίας του Πλάτωνα.

22. Ο οβελίσκος της Κλεοπάτρας ανάμεσα στα ερείπια της Βιβλιοθήκης και του Μουσείου.

Μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η Αίγυπτος αποτέλεσε βασίλειο του Πτολεμαίου Α΄ και εξελίχθηκε στο μεγαλύτερο πνευματικό κέντρο του ελληνικού κόσμου (αρχές του 3ου αι. π.Χ.) με πρωτεύουσα την Αλεξάνδρεια. Η πρωτόφαντη πνευματική κίνηση στο Μουσείο και στη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας μας πρόσφερε πλήθος νέων πρωτότυπων εργασιών και αντιγράφων του συνόλου της παλαιότερης ελληνικής γραμματείας: ένα εγχείρημα χωρίς προηγούμενο και κατ' ουσία μοναδικό. Να επισημάνουμε επίσης ότι η συστηματική και απρό-

23. Άποψη της Αλεξάνδρειας.

σκοπτη καλλιέργεια των γραμμάτων και των τεχνών στην Αλεξάνδρεια όχι μόνο ώθησε πολλούς ερευνητές και μελετητές από όλο τον ελληνόφωνο κόσμο να συνεχίσουν το έργο τους στην αυλή των Πτολεμαίων, αλλά δημιουργήθηκαν επιπλέον γύρω από αυτούς και άλλα πνευματικά κέντρα, όπως η Κνίδος. Παράλληλα το βιβλιακό αυτό υλικό ταξινομήθηκε και λημματο-

γραφήθηκε αναλυτικά στους *Πίνακες* του Καλλίμαχου (*Πίνακες των εν πάση παιδεία διαλαμψάντων και ων συνέγραψεν εν βίβλους*) και έτσι γεννήθηκε το πρώτο αρχαίο εγκυκλοπαιδικό λεξικό.

Οι *Πίνακες* του Καλλίμαχου προϊόντος του χρόνου συμπληρώθηκαν με πλήθος άλλες συλλογές αρχαιογνωστικού χαρακτήρα, όπως τα *Νόμιμα βαρβαρικά*, όπου συγκεντρώθηκαν «μη ελληνικά έθιμα», ενώ κάθε θεσμός, συνήθεια, χαρακτηριστικό ή γεωγραφικός όρος, ακόμη και τα παράδοξα, αποτελούσαν αντικείμενο ερανισμού και εις βάθος έρευνας — ο ίδιος ο Καλλίμαχος είχε καταρτίσει έργο με τίτλο *Συλλογή εις όλην την γην κατά τόπους* με βάση αρχαιολογικές και γεωγραφικές πηγές.

Στους εργασιακούς και αποθηκευτικούς χώρους της Βιβλιοθήκης, μολοντί δεν σώθηκε κανένα κτίσμα, παρά μόνον υπόγεια ταφικά μνημεία της εποχής του Πτολεμαίου, διασώθηκαν ωστόσο γραπτά παπύρινα τεκμήρια με όλη την αρχαία ελληνική γραμματεία. Επίσης οι πάπυροι αυτοί είναι δηλωτικοί της φιλολογικής διαδικασίας της μετάβασης από τη μεγαλογράμματη προς τη μικρογράμματη γραφή, όπως καταδεικνύει το παπύρινο σπάραγμα με το ποίημα του Καλλίμαχου «Κόμη της Βερενίκης», του 1ου π.Χ. αιώνα (εικ. 25).

Στο Μουσείο και τη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας καλλιεργήθηκαν η επική και βουκολική ποίηση, το επίγραμμα, η φιλοσοφία, η φυσική, τα μαθηματικά (αριθμητική – γεωμετρία), η αστρονομία, η μηχανική και άλλες ψευδοτέχνες, όπως η αστρολογία και η μαντική.

24. Σελίδα τίτλου της έκδοσης *Adagia* του Έρασμου, Βασιλεία, Johann Froben, 1523.

Χαρακτηριστικά, μιλώντας για την ποίηση στην πτολεμαϊκή Αλεξάνδρεια, να επισημάνουμε αρχικά ότι οι παλιές φόρμες και τα παλιά είδη ήταν πλέον παρελθόν. Επιβαλλόταν επομένως μια νέα αρχή όχι μόνο για την ποιητική δημιουργία αλλά για όλους σχεδόν τους τομείς της γραμματείας. Ωστόσο, κοινή πεποίθηση ήταν ότι η ποιητική κληρονομιά έπρεπε να διασωθεί αυτούσια και η ποιητική δημιουργία να λειτουργήσει ως στίβος άμιλλας για τις νέες γενιές και ως μοχλός για την αναγέννηση της ποιητικής τέχνης, υπό τον άγρυπνο βέβαια έλεγχο γραμματικών και φιλολόγων.

25. Χαρακτηριστική αλεξανδρινή μεγαλογράμματη γραφή σε πάπυρο. Σπάραγμα από την «Κόμη της Βερενίκης» του Καλλίμαχου, 1ος αιώνας π.Χ. (PSI, 1902). Biblioteca Medicea Laurenziana, Φλωρεντία.

26. Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος.

27. Τμήμα παπύρου της Οξυρρύγχου με τα *Ελληνικά* του Ξενοφώντα, συνέχεια της *Ιστορίας* του Θουκυδίδη (πάπ. 1843), Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

28. Ο διάδρομος του tabularium
(τα κρατικά αρχεία των Τμητών).

Από τη ρωμαϊκή εποχή διαθέτουμε πολλά στοιχεία για τη διακίνηση και τη μορφή του βιβλίου, από τον 1ο π.Χ. αι., όπως και για τις βιβλιοθήκες που αναπτύχθηκαν όχι μόνο στη Ρώμη και στις κοντινές πόλεις προς Νότο, αλλά και σε όλη την επικράτεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Στη Ρώμη διασώθηκε ο διάδρομος (εικ. 28) που οδηγεί στα κρατικά αρχεία των Τιμητών (*tabularium*), όπως και σχετικό υλικό, αλλά και ανάγλυφες συνθέσεις σε μάρμαρο με θέματα γύρω από την καλλιέργεια των γραμμάτων και των τεχνών, όπως η απεικόνιση Μουσών και φιλοσόφων σε λεπτομέρεια της σαρκοφάγου του Publius Peregrinus.

Πολλά από τα παπύρινα βιβλία κατά τη ρωμαϊκή εποχή είχαν μικρογραφηθεί με θέματα σχετικά με το περιεχόμενό τους, όπως ο παπύρινος ρόλος, σε μεγαλογράμματη γραφή, με τα *Γεωργικά* και την *Αινειάδα* του Βιργίλιου.

Ενδεικτικό της σχέσης Ρωμαίων ποιητών με Έλληνες ειδικούς περί των βιβλίων και των βιβλιοθηκών είναι ότι: ο Βιργίλιος είχε προσλάβει ως βιβλιοθηκάριο έναν απελεύθερο Έλληνα, τον Έρωτα, ο οποίος προσέφερε τις υπηρεσίες του και ως γραφέας των συγγραμμάτων του, αναλαμβάνοντας έτσι και τις απαραίτητες διορθώσεις που απαιτούσαν τα έργα του, μετά από τις δημόσιες αναγνώσεις που είχε καθιερώσει ο ποιητής ενώπιον περιορισμένου κύκλου φίλων του.

Έλληνες βιβλιοθηκάρχους χρησιμοποιούσε και ο Κικέρων στις βιβλιοθήκες του, τους οποίους του πρότεινε ο Πομπώνιος Αττικός. Ένας από αυτούς ονομαζόταν Μενόφιλος.

29. Μούσες και φιλόσοφοι: λεπτομέρεια της σαρκοφάγου του Publius Peregrinus. Μουσείο Τορλόνια της Ρώμης.

30. Ευλογηφία. Ο Κικέρων σε μία από τις βιβλιοθήκες του.

FORMA ON SVATA BIBUS MODIS ADQVEN

ET MINORVM SATYRORVM ET SILEMORVM
PRIMA SYRACOSI O DIGNA TAE ST LVDI
NOSTRAN EGERMBVIT SIKVISHABITAR

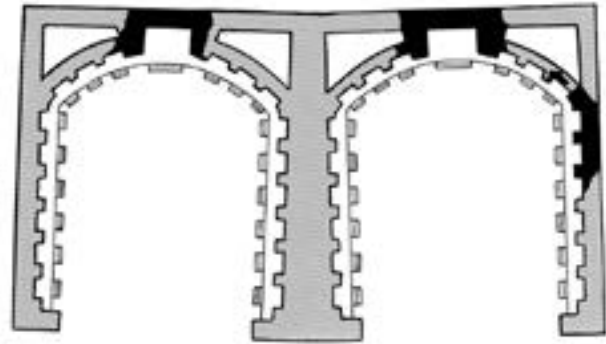

31 . Ο Βιργίλιος με παραστάτες μία capsula, με βιβλία προφανώς, και ένα αναλόγιο. Κώδικας για τα *Γεωργικά* και την *Αινειάδα* του Βιργίλιου, γραμμένος σε περγαμηνή γύρω στα 500 μ.Χ. Βατικανή βιβλιοθήκη (Vat. lat. 38670).

Την ιδέα της δημιουργίας δημόσιας βιβλιοθήκης στη Ρώμη —με ανεξάρτητο το ελληνικό από το λατινικό τμήμα της— είχε πρώτος ο Ιούλιος Καίσαρ, επηρεασμένος από την αίγλη που είχε στον ελληνικό κόσμο το Μουσείο και η Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Όπως μας πληροφορεί ο Σουητώνιος, την υλοποίηση της ιδέας ανέλαβε ένα ιδιαίτερα προικισμένο άτομο, ο Γάιος Ασίνιος Πολλίων.

32. Λεπτομέρεια από τη σελίδα τίτλου της έκδοσης Suetonius, *De vita Caesarum*, Λέουαρντεν, apud Franciscum Halmam, 1690.

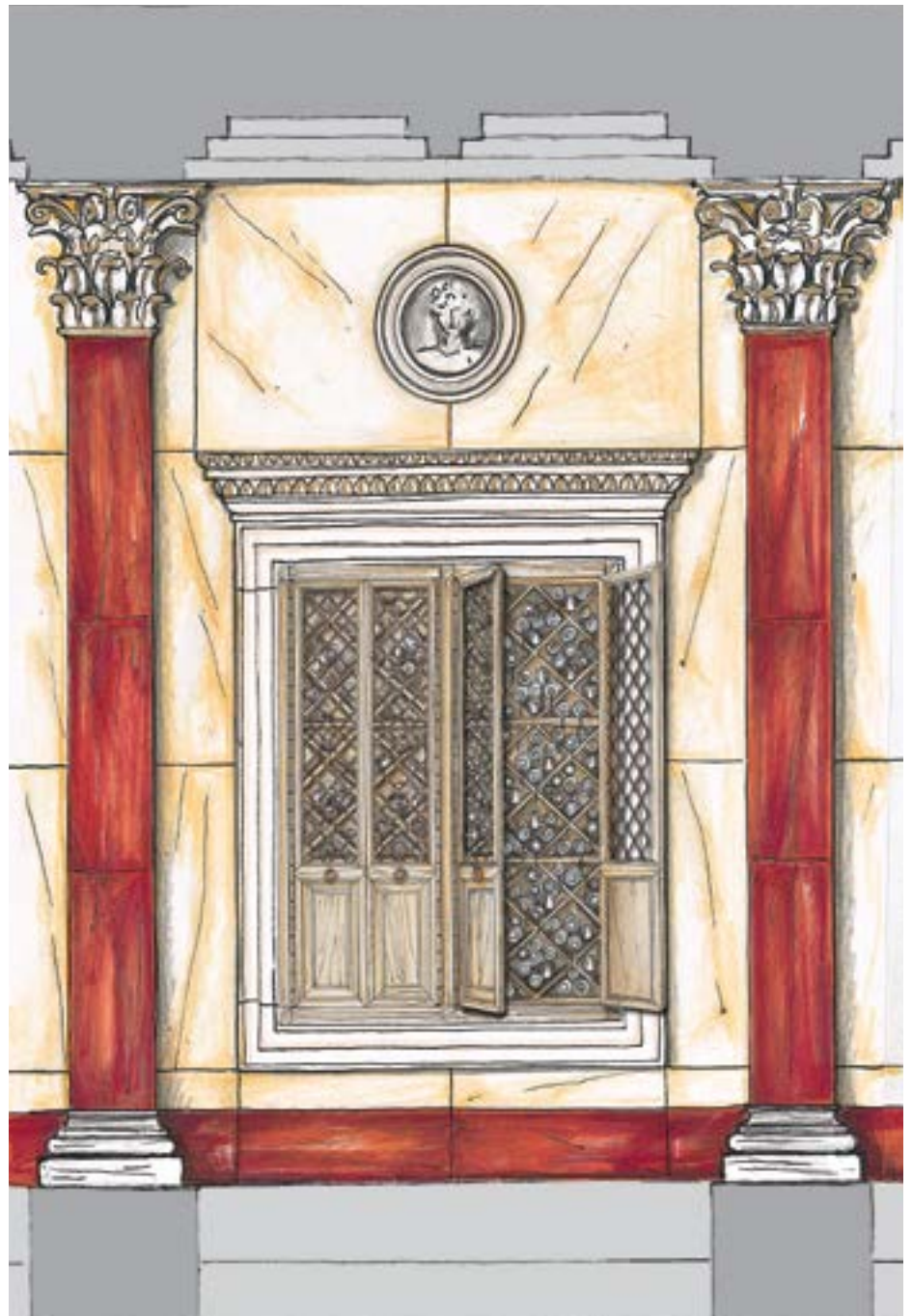

33. Κάτοψη της Παλατινής Βιβλιοθήκης, σχέδιο βασισμένο στον C. Callmer.

Ο Πολλίων διατέλεσε συγκλητικός και μετά τη δολοφονία του Καίσαρα (44 π.Χ.) προσχώρησε στους υποστηρικτές του Αντωνίου. Το 40 π.Χ. ανακηρύσσεται ύπατος, γεγονός για το οποίο πανηγύρισε και ο Βιργίλιος, και το 39 π.Χ. επιχειρεί νικηφόρα εκστρατεία κατά των Πάρθων από την οποία αποκόμισε μεγάλα πλούτη. Έπειτα από αυτό το γεγονός αποσύρεται από την πολιτική και κρατάει μάλιστα ουδέτερη στάση στους εμφύλιους σπαραγμούς. Τον συναρπάζει η λογοτεχνία, διατηρεί φιλικές σχέσεις με τον Κάτουλλο, τον Έλβιο Κίννα και τον Οράτιο και θεωρείται ο πρώτος Ρωμαίος που εγκαινίασε τις

αναγνώσεις (recitationes) συγγραμμάτων από νεαρούς ποιητές στην κατοικία του. Η οικία αυτή μάλιστα εξελίχτηκε σε τόπο συνάντησης ενός λογοτεχνικού κύκλου φίλων, ανάμεσα στους οποίους προστέθηκε αργότερα, όταν έπεσε στη δυσμένεια του Αυγούστου, και ο Έλληνας ιστορικός Τιμαγένης από την Αλεξάνδρεια.

34. Σχεδιαστική πρόταση για ένα βιβλιοστάσιο κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική εποχή, σύμφωνα με τον Κ.Σπ. Στάικο.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αμπάντι, Μουσταφά ελ, *Η Αρχαία Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Η ζωή και η μοίρα της*, μτφρ. Λένα Κασίμη, Αθήνα, Σμίλη, 1998 (M. El-Abbadī, *Life and fate of the ancient Library of Alexandria*, UNESCO/UNDP, Παρίσι, Imprimerie Floch, 1992²).
- Αρχιτέκτων. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Κορρέ*, επιμ. Β. Λαμπρινουδάκης κ.ά., Αθήνα, Μέλισσα, 2016.
- Clayton, P.A., «Η Μεγάλη Πυραμίδα της Γκίζας», στο *Τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου*, P. Clayton, M. Price (επιμ.), μτφρ. Λίλα Σωτηροπούλου, επιμ. Βάνα Γρηγοροπούλου, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1998², 15–43.
- Γούτας, Δ., *Η Αρχαία Ελληνική Σκέψη στον Αραβικό Κόσμο. Το κίνημα των ελληνοαραβικών μεταφράσεων στη Βαγδάτη από την πρώιμη αββασιδική περίοδο (2ος–4ος/8ος–1ος αιώνας)*, μτφρ. Μαρία Μακρή, Περίπλους, 2001.
- Δημακοπούλου, Καίτη (επιμ.), *Ο μυκηναϊκός κόσμος. Πέντε αιώνες πρώιμου ελληνικού πολιτισμού 1600–1100 π.Χ.*, Υπουργείο Πολιτισμού/Ελληνικό τμήμα ICOM, 1988.
- Κάλφας, Β., «Η μεθοδολογία του Κλαύδιου Πτολεμαίου», στο *Αρχαία ελληνικά μαθηματικά. Κείμενα ιστορίας και φιλοσοφίας*, επιμ. Δ.Α. Αναπολιτάνος, Β. Καρασμάνης, Αθήνα, Τροχαλία, 1993, 242–262.
- Κάνφορα, Λ., *Η χαμένη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας*, πρόλογος Μ. Στασινόπουλος, μτφρ. Φοίβος Αρβανίτης, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 19903 (πρώτη έκδοση: L. Canfora, *La Biblioteca Scomparsa*, Πατέρμο, Sellerio editore, 1986).
- Κρήτη–Αίγυπτος. Πολιτισμικοί δεσμοί τριών χιλιετιών*, επιστ. επιμ. Αλεξάνδρα Καρέτσου, Αθήνα 2000.
- Κρήτη–Αίγυπτος. Πολιτισμικοί δεσμοί τριών χιλιετιών. Κατάλογος*, επιστ. επιμ. Αλεξάνδρα Καρέτσου, Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, με τη συνεργασία του Νίκου Παπαδάκη, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, 21 Νοεμβρίου 1999–21 Σεπτεμβρίου 2000, Ηράκλειο 2000.
- Μανδηλαράς, Β.Γ., *Πάπυροι και Παπυρολογία. Εισαγωγή στην επιστήμη της παπυρολογίας*, Αθήνα, Ελληνική Παπυρολογική Εταιρεία, 2005³.
- Mioni, E., *Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία*, μτφρ. Ν.Μ. Παναγιωτάκης, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1997.
- Μπαμπινιώτης, Γ., *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 2002⁵.
- Μυλωνάς, Γ., «Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. Α, 1967.

Pfeiffer, R., *Ιστορία της κλασσικής φιλολογίας. Από των αρχών μέχρι του τέλους των ελληνιστικών χρόνων*, μτφρ. Π. Ξένος, Β. Μοσκόβης, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1972.

Σακελλαράκης, Γ., Έφη Σακελλαράκη, *Αρχάνες, μια νέα ματιά στη Μινωική Κρήτη*, 2 τόμοι, Αθήνα 1997.

Στάικος, Κ.Σπ., *Η Ιστορία της Βιβλιοθήκης στον Δυτικό Πολιτισμό*, τόμοι Ι–ΙΙ, Αθήνα, Κότινος, 2002–2005.

—, *Το Μουσείο και η Βιβλιοθήκη των Πτολεμαίων στην Αλεξάνδρεια*, Αθήνα, ΑΤΩΝ, 2020.

Τσελίκας, Α., *Θέματα ελληνικής παλαιογραφίας*, Αθήνα, Ινστιτούτο «Αρέθας», Μεσογειακό Ινστιτούτο Ερευνών Παλαιογραφίας, Βιβλιολογίας και Ιστορίας των Κειμένων, 2004.

Turner, E.G., *Ελληνικοί πάπυροι. Εισαγωγή στη μελέτη και τη χρήση των παπύρινων κειμένων*, μτφρ. Γ.Μ. Παράσογλου, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1981.

Χόρροκς, Τζ., *Ελληνικά: Ιστορία της Γλώσσας και των ομιλητών της*, εισ., μτφρ., Μελίτα Σταύρου και Μαρία Τζεβελέκου, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, 2014⁶.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- André-Leickmann, Béatrice, Christine Ziegler, *Naissance de l'écriture: cunéiformes et hiéroglyphes*, κατάλογος έκθεσης (Galeries Nationales du Grand Palais), 7 Μαΐου–9 Αυγούστου, Παρίσι, Éditions de la Réunion des Musées Nationaux, 1982.
- Aravantinos, V., L. Godart, Anna Sacconi, *Thèbes. Fouilles de la Cadmée. I. Les tablettes en linéaire B de la odos Pelopidou*, Πίζα/Ρώμη 2001.
- Bell, H.I., *Egypt from Alexander the Great to the Arab Conquest*, Οξφόρδη 1948.
- Bordreuil, P. (επιμ.), *Une bibliothèque au sud de la ville: Ras-Schamra/Ougarit VII*, Παρίσι 1991.
- Bottéro, J., *Mésopotamie: L'écriture, la raison et les dieux*, Παρίσι 1989.
- Bourbaki, N., *Elements of the History of Mathematics*, μτφρ. John Melbrum, Springer, 1999.
- Černý, J., *Paper and Books in Ancient Egypt*, Λονδίνο 1952.
- Chadwick, J., L. Godart, J.T. Killen, J.P. Olivier, Anna Sacconi, I.A. Sakellarakis, *Corpus of Mycenaean inscriptions from Knossos*, Κέμπριτζ/Ρώμη (I, 1986, II, 1990, III, 1988, IV, 1989).
- Couchoud, Sylvia, *Mathématiques égyptiennes: Recherches sur les connaissances mathématiques de l'Égypte pharaonique*, Παρίσι, Le Léopard d'Or, 1993.
- Diringer, D., *The Book Before Printing. Ancient, Medieval and Oriental*, Νέα Υόρκη, Dover Publications, Inc., 1982.
- Fraser, P.M., *Ptolemaic Alexandria*, I–III, Οξφόρδη, Clarendon Press, 1972.
- Grumach, E., J. Sakellarakis, «Die neuen Hieroglyphensiegel vom Phourni (Archanes) I», *Kadmos* 5 (1966), 109–114.
- Hoepfner, W., «Die Bibliothek Eumenes' II in Pergamon», στο W. Hoepfner (επιμ.), *Antike Bibliotheken*, Μάιντς, Verlag Philipp von Zabern, 2002, 41–52.
- Hooker, J.T., *The Origin of the Linear B Script* (Suppl. *Minos* 8), Σαλαμάνκα 1979.
- Jean, Ch.F., *Šumer et Akkad: Contribution à l'histoire de la civilisation dans la Basse-Mésopotamie*, Παρίσι 1923.
- Kramer, S.N., «A new Library Catalogue from Ur», *Revue d'Assyriologie* 55 (1961), 169–176.
- La naissance des écritures* = Bonfante, Larissa, J. Chadwick, B.F. Cook, W.V. Davies, J.F. Healey, J.T. Hooker, C.B.F. Walker, *La naissance des écritures. Du cunéi-*

- forme à l'alphabet*, γαλλ. μτφρ. Christine Zivie-Coche, Παρίσι, Seuil, 1990.
- Layard, A.H., Sir, *Discoveries among the Ruins of Nineveh and Babylon*, Νέα Υόρκη 1853.
- Maspero, G., *The Dawn of Civilization: Egypt and Chaldea*, αγγλ. μτφρ. M.L. McClure, Λονδίνο 1894.
- Moussas, X., P. Vitti, S. Zerefos, «Ancient Greek optical instruments and the Pharos of Alexandria: insights on the function and technology», στο *Hellenistic Alexandria*, 255–271.
- Neugebauer, O., *A History of Ancient Mathematical Astronomy*, Νέα Υόρκη/Χαϊδελεβέργη/Βερολίνο, Springer Verlag, 1975.
- Olivier, J.P., L. Godart, *Corpus hieroglyphicarum inscriptionum Cretae, Études crétoises XXXI*, Αθήνα, EFA, 1996.
- Parsons, E.A., *The Alexandrian Library. Glory of the Hellenic World. Its Rise, Antiquities and Destructions*, Νέα Υόρκη, American Elsevier Publishing Company Inc., 1967³.
- Posner, Archives = Posner, E., *Archives in the Ancient World*, Κέμπριτζ, Μασ., Harvard University Press, 1972.
- Roberts, C.H., «Books in the Graeco-Roman World and in the New Testament», στο *The Cambridge History of The Bible*, τ. 1, Κέμπριτζ 1970, 48–66.
- Rostagni, A., «I bibliotecari alessandrini nella cronologia della letteratura ellenistica», *Scritti minori* 2/1: *Hellenica-Hellenistica*, Τορίνο 1956, 185–213.
- Schmidt, *Pinakes* = Schmidt, F., *Die Pinakes des Kallimachos*, Κίελο 1924.
- Tigay, J.H., *The Evolution of the Gilgamesh Epic*, Φιλαδέλφεια 1982.
- Vermer, M., *The Pyramids: The Mystery Culture. Culture and Science of Egypt's Great Monuments*, Grove Press, 2001.
- Waterman, L., *Royal Correspondence of the Assyrian Empire*, Αν Αρμπορ, Μίσιγκαν 1930.
- Wendel, C., «Der Bibel-Auftrag Kaiser Konstantins», *ZB* 56 (1939), 165–175.
- , «Bibliothek», στο *Reallexikon für Antike und Christentum*, επιμ. T. Klauser, Στουτγάρδη, Anton Hiersemann, 1954.
- , *Kleine Schriften zum antiken Buch- und Bibliothekswesen*, επιμ. W. Krieg, Κολωνία, Greven Verlag, 1974.
- Zerefos Ch.S., Marianna V. Vardinoyannis (επιμ.), *Hellenistic Alexandria. Celebrating 24 Centuries*, Papers presented at the conference held on December 13–15, 2017 at Acropolis Museum, Αθήνα, Archaeopress Archaeology, 2018.

Από τα μέσα του 15ου αιώνα, η εφεύρεση της τυπογραφικής τέχνης (π. 1455) στο Mainz της Γερμανίας από τον Γουτεμβέργιο, διαδόθηκε με γοργούς ρυθμούς σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, Ιταλία, Γαλλία, Ολλανδία, Ισπανία, Αγγλία, αλλά και σε χώρες της Βαλκανικής Χερσονήσου, όπως η Ρουμανία από το 1508. Η τέχνη αυτή δεν διευκόλυνε μόνο την παραγωγή κάθε είδους λογοτεχνικού ή άλλου βιβλίου σε πολλαπλά αντίτυπα, αντικαθιστώντας εν πολλοίς τα χειρόγραφα, αλλά έδωσε τη δυνατότητα τα έντυπα να εμπλουτίζονται και με εικαστικές συνθέσεις. Δεν πρόκειται μόνο για τα επίτιτλα και τα πρωτογράμματα —χαρακτηριστικό των κωδίκων— που συνέχισαν να κοσμούν τις έντυπες εκδόσεις, αλλά και για εικόνες που χαράχθηκαν σε ξύλο (ξυλογραφίες). Με την πάροδο του χρόνου μάλιστα οι ξυλογραφίες αντικαταστάθηκαν από άλλες τεχνικές, που συντελούσαν στην καλύτερη απόδοση της εικόνας, όπως η γραμμική και «διάτρητη» χαλκογραφία. Με την τεχνική αυτή, που αποτελεί τμήμα της βαθυτυπίας γενικότερα, δόθηκε η δυνατότητα όχι μόνο να κοσμούνται τα βιβλία, αλλά να τυπώνονται διαφημιστικά, πληροφοριακά ή άλλου χαρακτήρα έντυπα, για ανθρώπους της τέχνης και των γραμμάτων εν ώρα δράσης στα εργαστήριά τους λόγου χάρη, ή για μνημειακές βιβλιοθήκες με πλούσιες εικονογραφημένες αίθουσες και αναγνωστήρια. Δείγματα αυτού του υλικού παρουσιάζουμε στην έκθεση.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

με σπάνια και αντιπροσωπευτικά δείγματα
από το υλικό της Φωτοθήκης του ισότοπου
«Περί Βιβλιοθηκών»

ΚΗΠΟΣ ΦΙΛΟΒΙΒΛΩΝ

Έδρα

Η έδρα του αρχείου του «Περί Βιβλιοθηκών» και της μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας «Κήπος Φιλοβίβλων» βρίσκεται στη διεύθυνση Μουρούζη 12.

Εκεί έζησε η οικογένεια Ελένης Θεολόγη και Κωνσταντίνου Θ. Δημαρά και εκεί βρισκόταν επίσης το γραφείο και η βιβλιοθήκη του σπουδαίου νεοελληνιστή.

Ο Κ.Θ. Δημαράς (1904–1992) στο γραφείο του.

Η πρόσοψη της κατοικίας του Ιωάννου Θεολόγη, η οποία ανεγέρθηκε το 1928 στο οικόπεδο όπου ήταν χτισμένη η κατοικία του Ιωάννου Π. Κοκκώνη (1795–1864), διευθυντή Διδασκαλείου επί Όθωνα.

(ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ:
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ)

Άποψη του χώρου υποδοχής.
(ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ:
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ)

Χώρος εργασίας.
(ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ:
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ)

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Λόγιοι
της Αναγέννησης
με σημαντικές
βιβλιοθήκες

Ο Βίλχελμ Ξυλάντερ (Wilhelm Xylander).

Χαλκογραφία του Ιωάννη Θεόδωρου του Μπρυ (Johann Theodor de Bry) στην έκδοση: Ζαν-Ζακ Μποουσσάρ (Jean-Jacques Boissard), *Bibliotheca Chalcographica*, Φραγκφούρτη, Iohannes Ammonius, 1650.

Όλα τα εκθέματα προέρχονται
από τη συλλογή του Κ. Σπ. Στάικου.

Σε διαφορετική περίπτωση
σημειώνεται στη λεζάντα.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος.

Χαρακτικό του Φρανσουά Στυλέρτ (François Stuelhert) που δημοσιεύτηκε από τον Βίσσερ (Claes Jansz. Visscher), 1640–1652.

Ο Βεάτος Ρηνανός (Beatus Rhenanus).

Χαρακτικό στον δεύτερο τόμο της έκδοσης: Isaac Bullart, *Académie des Sciences et des Arts*, Βρυξέλλες, François Foppens, 1682.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Λόγιοι
της Αναγέννησης
με σημαντικές
βιβλιοθήκες

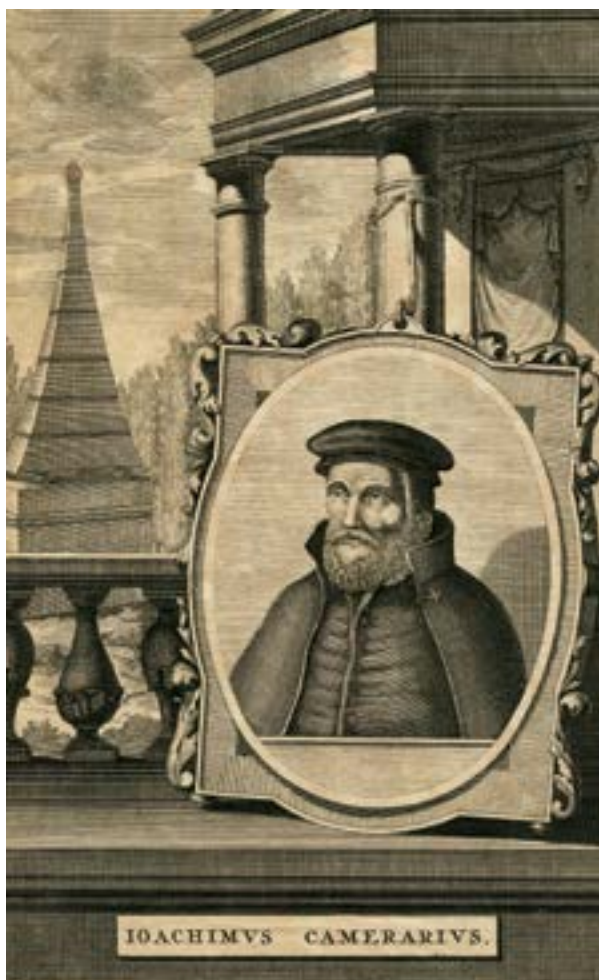

Ο σερ Τόμας Μπόντλεϊ (Sir Thomas Bodley),

ιδρυτής της Βοδληιανής Βιβλιοθήκης.

Επιχρωματισμένη τονική οξυγραφία βασισμένη στο πορτρέτο που φυλάσσεται στην πινακοθήκη της Βοδληιανής Βιβλιοθήκης. Από την έκδοση: *A History of the University of Oxford. Its colleges, halls, and public buildings*, Λονδίνο, Rudolph Ackermann, 1814.

Ο Ιωακείμ Καμεράριος ο Πρεσβύτερος
(Joachim Camerarius).

Χαρακτικό, 16ος/17ος αιώνας.

Ο Φίλιππος Μελάγχθων (Philipp Schwartzerd).

Χαρακτικό του 17ου αιώνα.

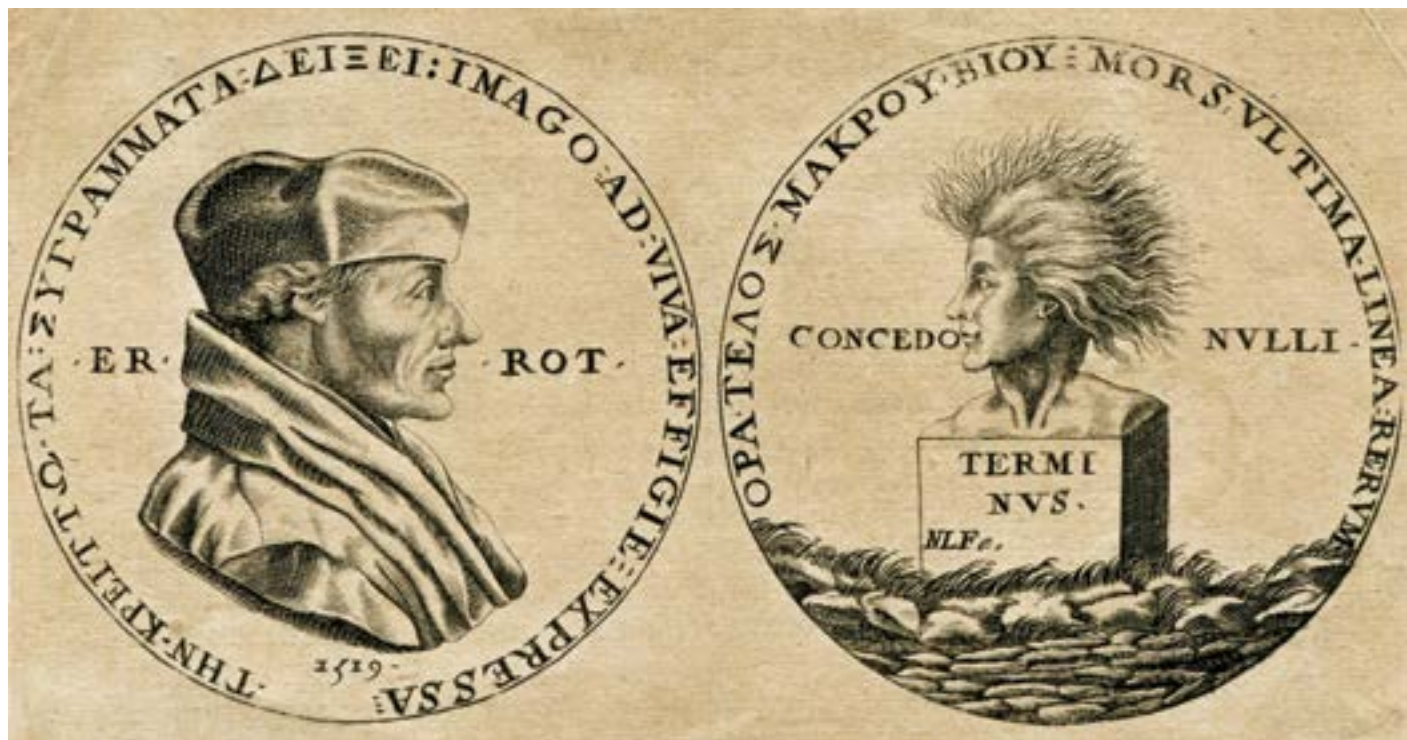
ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Λόγιοι
της Αναγέννησης
με σημαντικές
βιβλιοθήκες

Ο Έρασμος.

Επιχρωματισμένο χαρτικό του Έντουαρντ Σκρίβεν (Edward Scriven), φιλοτεχνημένο έχοντας ως πρότυπο το πορτρέτο του Γκέοργκ Πεντς (Georg Pencz) που ανήκει στη Βασιλική Συλλογή του Ουίνδσορ (The Royal Collection at Windsor) και το οποίο είναι βασισμένο σε έργο του Χανς Χόλμπαϊν του Νεότερου (Hans Holbein), 1853.

Ο Έρασμος και ο ρωμαϊκός θεός Τέρμινους (Terminus), στις δύο όψεις ενός μεταλλίου, με χαραγμένη τη φράση *Concedo nulli* (Δεν υποχωρώ προ ουδενός) που χρησιμοποίησε ο Έρασμος στο έργο του *Μωρίας Εγκώμιον* (*Stultitiae laus*, 1509), εμπνεόμενος από τη μυθολογία γύρω από τον θεό των ορίων. Χαρακτικό του Νικολά ντε Λαρμεσσέν (Nicolas de Larmessin I), βασισμένο σε σχέδιο του Κβίντεν Μασσάις (Quentin Massijs), στον δεύτερο τόμο της έκδοσης: Isaac Bullart, *Académie des Sciences et des Arts*, Βρυξέλλες, François Foppens, 1682.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Έλληνες λόγιοι
της Αναγέννησης
με σημαντικές
βιβλιοθήκες

Ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης.

Χαρακτικό του Νικολά ντε Λαρμεσσέν (Nicolas de Larmessin I)
στον πρώτο τόμο της έκδοσης: Isaac Bullart, *Académie des Sciences
et des Arts*, Βρυξέλλες, François Foppens, 1682.

Ο Μάρκος Μουσούρος.

Χαρακτικό του Ουσσελέν (Alexis Louis Pierre Housselin) που τυπώθηκε από τον Λαλλεμάν (J. Lallement), 19ος αιώνας.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Έλληνες λόγιοι
με σημαντικές
βιβλιοθήκες

Ο Θεόκλητος Πολυείδης.

Χαλκογραφία του Γκέοργκ Φρίντριχ Σμιτ (Georg Friedrich Schmidt) που φιλοτεχνήθηκε στη Βρουνσβίκη (Braunschweig) το 1733 και κοσμεί την προμετωπίδα την έκδοσης: *Sacra tuba fidei*, [Στοκχόλμη] 1736.

Ο Δαμασκηνός παπα-Παναγιωτόπουλος.

Χαλκογραφία στην έκδοση: Συνέσιος Κυρήνης, *Επιστολάριον
Ελληνικόν*, Βενετία, Πάνος Θεοδοσίου, 1815.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Βυζαντινοί λόγιοι
που συνέβαλαν
στη διάδοση των
ελληνικών γραμμάτων
κατά την Αναγέννηση

Ο Θεόδωρος Γαζής.

Χαρακτικό του 17ου αιώνα.

Ο Μανουήλ Χρυσολωράς.

Χαρακτικό του Νικολά ντε Λαρμεσσέν (Nicolas de Larmessin I) στον πρώτο τόμο της έκδοσης: Isaac Bullart, *Académie des Sciences et des Arts*, Βρυξέλλες, François Foppens, 1682.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Οι πρωτεργάτες
της *Bibliographie
hellénique*,
1841–1903

Ο Εμίλ Λεγκράν (Émile Legrand).

Ηλιογραφία των Bourdon & Keilhauer, 19ος αιώνας.

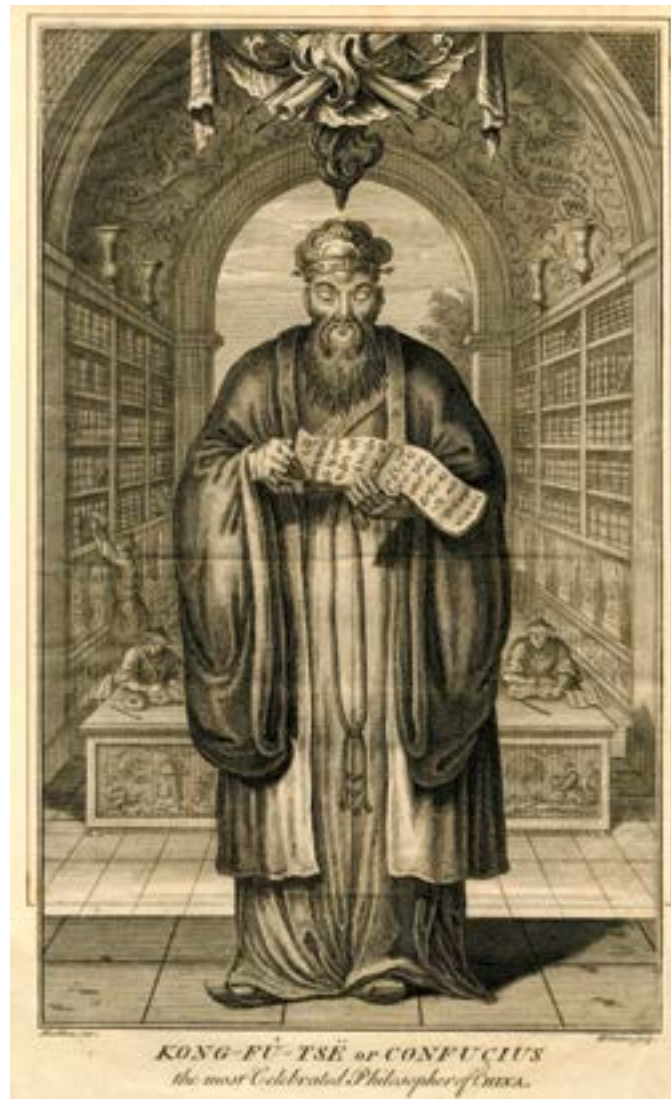

Ο Γεώργιος Αλ. Μαυροκορδάτος.

Αναπαραγωγή της φωτογραφίας που φυλάσσεται στο
Μουσείο Μπενάκη, στο φωτογραφικό αρχείο της οικογένειας
Μαυροκορδάτου.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Γύρω από τον Κομφούκιο

Κομφούκιος.

Χαρακτικό του 18ου αιώνα που απεικονίζει τον Κομφούκιο σε βιβλιοθήκη: «Kong-Fù-Tsë, or Confucius, the most celebrated Philosopher of China». Από την έκδοση *The History of China*, αγγλική μετάφραση του *Description de la Chine* του Ζαν Μπατίστ Ντυ Αλντ (Jean-Baptiste Du Halde), 1736.

Η είσοδος της **Βιβλιοθήκης Tiān Yī Gé**, της αρχαιότερης ιδιωτικής βιβλιοθήκης στην Κίνα (1561) και μίας από τις τρεις παλαιότερες ιδιωτικές βιβλιοθήκες σε λειτουργία παγκοσμίως.

Άποψη της αίθουσας της Βιβλιοθήκης Tiān Yī Gé, όπως είναι σήμερα.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Γάλλοι στοχαστές
στις βιβλιοθήκες τους

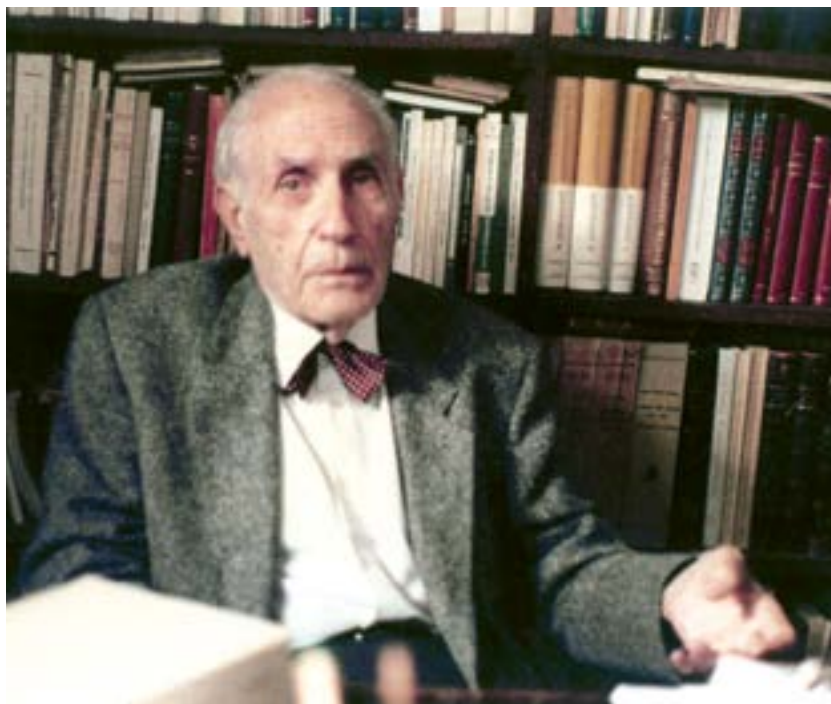
Ο Ερρίκος της Ορλεάνης, Δούκας του Ωμάλ
(*Henri d' Orleans, duc d'Aumale*), στη βιβλιοθήκη του στον
πύργο του Σαντιγύ. Χαρακτικό του Ανρί Τιριά (*Henri Thiriat*),
βασισμένο σε φωτογραφία από το εξώφυλλο του περιοδικού
L'Illustration, 15 Μαΐου 1897.

Ο Ανατόλ Φρανς (Anatole France) στη βιβλιοθήκη του.
Χαρακτικό του Ανρί Τιριά (Henri Thiriat), βασισμένο σε
φωτογραφία από το εξώφυλλο του περιοδικού *L'Illustration*,
19 Δεκεμβρίου 1896.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Από τον
Ευγένιο Βούλγαρη
στον Κωνσταντίνο Δημαρά

Ο Κ.Θ. Δημαράς στη βιβλιοθήκη του.

Ο Γεώργιος Δροσίνης στο γραφείο του, 1912.

ΑΙΘΟΥΣΑ Α΄

Από τον
Ευγένιο Βούλγαρη
στον Κωνσταντίνο Δημαρά

Ο Γιάννης Ψυχάρης στη βιβλιοθήκη του (στη Γαλλική Γερουσία),
προτού αυτή αγοραστεί από τον Εμμανουήλ Μπενάκη για τη
Βιβλιοθήκη της Βουλής.

Ο Ευγένιος Βούλγαρης.

Χαλκογραφία του Καρλ Βίλχελμ
Ζέλιγκερ (Carl Wilhelm Seeliger),
βασισμένη σε έργο του Θεοδόσιου
Γιάνενκο, Αγία Πετρούπολη, 1805.

ΑΙΘΟΥΣΑ Β΄

Ιστορικές βιβλιοθήκες της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού

Η αίθουσα Φιλοσοφίας στη **Βιβλιοθήκη του Στράχοφ**.
Χαλκογραφία του Γιόχαν Μπέρκα (Johann Berka) στην
έκδοση: Franz Anton Maulbertsch, *Historico-philosophica
descriptio*, Πράγα, typis Vidua Eisenwanger, factore Anton
Petzold, 1797.

Ο προθάλαμος της
Λαυρεντιανής Βιβλιοθήκης πριν
από την τοποθέτηση της επίπεδης
οροφής. Χαρακτικό του Βεγκέσλαου
Σπινάτσι (Vincenzo Spinazzi),
βασισμένο σε σχέδιο του Τζουζέππε
Πέρα (Giuseppe Pera), 1801.

ΑΙΘΟΥΣΑ Β΄

Ιστορικές βιβλιοθήκες της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού

Απόψεις του εσωτερικού της
Βοδληϊανής Βιβλιοθήκης.
Χαλκογραφία του Ντέιβιντ Λόγκαν
(David Loggan) από την έκδοση
*Oxonia Illustrata Sive Omnium
Celeberrimae istius Universitatis
Collegiorum Aularum ... Bibliothecae
Bodleianae Scholarum Publicarum,
Theatri Sheldoniani; nec non Urbis
Totius Scenographia*, Οξφόρδη,
e theatro Sheldoniano, 1675.

...feraliq; ex adverso positae in CC. dependentes. D. Fenestrae ad Orientem. L. L. Sella foraliq; ex adverso positae in FF. dependentes. G. G. Fenestrae ad Occidentem.
 IX. Prospectus interior ab Occidente *The Inside of the Public or BODLEIAN LIBRARY in OXFORD from the West*

ΑΙΘΟΥΣΑ Β΄

Ιστορικές βιβλιοθήκες της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού

Επιχρωματισμένη χαλκογραφία που απεικονίζει τη νέα αίθουσα της **Βατικανής Βιβλιοθήκης**, με τίτλο «La Galerie Nouvelle de la Bibliothèque Vaticane à Rome avec les Corniches ornées des Vases Etrusques», de Polly χαράκτης, Παρίσι, Maillet, 18ος αιώνας.

ΑΙΘΟΥΣΑ Β΄

Ιστορικές βιβλιοθήκες της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού

Η μεγάλη αίθουσα στη
Βιβλιοθήκη της Σαιντ-Ζενεβιέβ
(**Sainte Geneviève**).

Επιχρωματισμένο χαρακτηριστικό,
υπογεγραμμένο από τον Πιερ
Κλωντ ντε λα Γκαρντέτ (Pierre
Claude de La Gardette), 18ος
αιώνας. Πρόκειται για τη
βιβλιοθήκη του ομώνυμου αβαείου,
το οποίο ανεγέρθηκε ακριβώς
πάνω σε παλαιότερα κτίσματα
όπου δίδασκε και ο Αβελάρδος.

ΑΙΘΟΥΣΑ Β΄

Ιστορικές βιβλιοθήκες
της Αναγέννησης και
του Διαφωτισμού

Η Βιβλιοθήκη της Εθνικής Σχολής Τεχνών και Επαγγελμάτων της Γαλλίας (*Bibliothèque du Conservatoire des Arts et Métiers*). Λιθογραφία των Φελίξ Μπενουά (Félix Benoist) και Αντόλφ Μπαγιό (Adolphe Bayot), 19ος αιώνας.

Επιχρωματισμένο χαρακτικό με φανταστική απεικόνιση βιβλιοθήκης και χώρων μελέτης, 17ος αιώνας.

ΑΙΘΟΥΣΑ Β΄

Η ιστορική βιβλιοθήκη
της Μονής
του Αγίου Ιωάννου
του Θεολόγου
στην Πάτμο

Ο διάδρομος που οδηγεί στα έγκατα της Μονής, όπου στεγάζεται η βιβλιοθήκη και το αρχείο, και η εγχάρακτη μαρμάρινη πλάκα «ΨΥΧΗΣ ΙΑΤΡΕΙΟΝ» (Φωτ. Ν. Παναγιωτόπουλος, 1996).

Η Μονή του Αγίου Ιωάννη στην Πάτμο, σε χαρακτηριστικό του 18ου αιώνα.
Σε πρώτο πλάνο, η συνάντηση του συγγραφέα με ντόπιο μοναχό. Από την
έκδοση: Μαρί Γκαμπριέλ Φλοράν Ωγκύστ ντε Σουαζέλ-Γκουφιέ (Marie
Gabriel Florent Auguste de Choiseul-Gouffier), *Voyage pittoresque de la
Grèce*, Παρίσι, J.-J. Blaise, 1782.

ΑΙΘΟΥΣΑ Β΄

Η ιστορική βιβλιοθήκη της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στην Πάτμο

Άποψη κλίτους της βιβλιοθήκης της Μονής, με τα βιβλιοστάσια
(Φωτ. Ν. Παναγιωτόπουλος, 1996).

Άποψη της Μονής. Χαλκογραφία από την έκδοση *Ακολουθία του οσίου Χριστοδούλου*, Βενετία 1755, Αντώνιος Τζάτας, Βιβλιοθήκη Κοινοφελούς Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης.

